

REVIEW: IOANA-RUXANDRA FRUNTELATĂ, DESPRE INTERPRETAREA ETNOLOGICĂ

Ioana REPCIUC

Departamentul de Etnologie, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română – Filiala Iași
 Department of Ethnology, The A. Philippide Institute of Romanian Philology, The Romanian Academy – Iasi
 Personal e-mail: irepciuc@gmail.com

REVIEW: IOANA-RUXANDRA FRUNTELATĂ, DESPRE INTERPRETAREA ETNOLOGICĂ

Abstract: The book entitled “About the ethnological interpretation”, by Ioana-Ruxandra Frunteletă, is a selection of the author’s previously published essays and articles devoted to the main instruments of knowledge production belonging to the field of Romanian ethnology. A professor of ethnology at the University of Bucharest, Frunteletă expresses the need to generate a critical and self-reflexive background of the discipline she teaches, a reflection also inspired and informed by her vast experience as a fieldworker undertaken with her students and colleagues over the last years.

Keywords: Romanian ethnology, ethnological text, monograph, folklore archive, interpretation, textualization, heritagization.

Citation suggestion: Repciuc, Ioana. „REVIEW: Ioana-Ruxandra Frunteletă, Despre interpretarea etnologică”. *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 146-152.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.22>.

Manifestându-se în descendența altor universitari bucureșteni preocupați de edificarea metodologiei cercetării etnologice, așa cum e cazul profesorilor Mihai Pop și Nicolae Constantinescu, Ioana-Ruxandra Frunteletă a abordat constant, de la începuturile carierei sale academice, ipostaze teoretice și practice ale configurării cunoașterii etnologice, ale mecanismului prin care realitatea socială devine document științific, situându-se în dialog explicit cu tradiția intelectuală a domeniului și răspunsurile deja configurate la întrebările teoretice fundamentale. Primele astfel de reflecții sunt prezente încă din lucrarea sa de doctorat – o cercetare aplicată asupra unui tip de text folcloric mai puțin popular în etnologia românească tradițională, și anume narațiunea personală de război, prilej cu care oferă cercetătoarea propune deja o inspirată definiție a „documentului etnologic”. De atunci și până astăzi, Ioana-Ruxandra Frunteletă a meditat asupra unor piese „canonice” ale etnologiei autohtone, cum ar fi: textul etnologic, monografia, arhiva, ancheta de teren, patrimoniul și patrimonializarea, memoria colectivă ș.a. A contribuit astfel cu propriile resurse analitice și creative la valorizarea potențialului metodologic al etnologiei, așezat de unii sub semnul evidenței sau al unei grăbite auto-legitimări sub impulsul unor ingerințe politice. Miza științifică a acestor regăsiri, reluări, sinteze, enunțare a unor teze și programe

reprezentative ale domeniului, raportarea la dezvoltările din etnologia și antropologia internațională pare a fi aspirația de a îndrepta etnologia autohtonă spre o conștiință a propriilor resurse, posibilități și, de ce nu, limite, și de a explora tocmai zone indicibile, ambigue, evanescente ale experienței etnologice.

Atitudinea critică a cercetătoarei este mereu una echilibrată, ponderată; fiind ea însăși „în mijlocul lucrurilor”, adică al domeniului, cercetătoarea își construiește argumentația subliniind avantajele și dezavantajele unui model metodologic sau ale altuia, așază vechi poziționări teoretice în lumina adecvată a contextului istoric și academic ce le-a generat, extrage cu răbdare din experimente și curente de gândire dezavuate între timp, lăsate de alți exegeți în „penumbră”, eventualul lor câștig epistemologic de durată. Deși pune sub semnul întrebării automatismele profesionale ale domeniului, clișeele cvasi-omologate și aparent subînțelese, universitara bucureșteană își manifestă cu modestie netrucată limitele propriului proiect interogativ, nearogându-și epuizarea temelor clasice abordate. De altfel, cunoscută fiind preocuparea constantă a autoarei pentru cercetarea de teren, alături de studenți sau colegi, reflecțiile de față nu pot fi bănuite de excese speculative, ci ele sunt, cu siguranță, un contrapunct substanțial al cercetărilor experimentale

concrete, meditații pe baza auto-observației proprii situații în situația tipică a oscilației etnologului între „teren” și „birou”, între realitate și text.

Cartea de față oferă o selecție a celor mai importante texte scrise în direcția meta-etnologiei de profesoara bucureșteană, pornind de la tradiția etnologiei de origine filologică, filon căreia îi aparține de altfel autoarea și continuând cu alte componente specifice cercetării calitative. Această metodică reconsiderare a bunurilor epistemice ale științei etnologice poate servi oricărui cititor preocupat să înțeleagă cum se produce cunoașterea etnologică, care este procesul intern prin care interacțiunea interumană a anchetei de teren, observația, conversația, privirea de aproape a lucrurilor și a oamenilor devine text științific. Interpretarea, ca rezultat manifest, vizibil și ireversibil al unui lanț de acțiuni de cunoaștere a faptului social concret, este puternic dependentă de acțiunile care-o preced. De aici și titlul bine ales al volumului, capabil să capteze esența meta-critică a acestuia și valoarea de interfață și în același timp de rezultantă a cunoașterii etnologice pe care interpretarea o îndeplinește. În ceea ce privește cupola terminologică a tradiției academice în care se integrează, Ioana-Ruxandra Frunteală alege să folosească denumirea „etnologie”, și nu se arată atrasă „prejudecățile terminologice” (p. 8) recurente, încă, la noi și în alte contexte central-est-europene care plasează „etnologia” și „antropologia” pe poziții epistemologice distincte și uneori chiar concurențiale. Această preferință terminologică și disciplinară este validată repetat în cartea de față, atribuindu-i-se drept obiect principal de studiu „cultura informală”: „Folosesc sintagma «științe etnologice» pentru a cuprinde toate denumirile validate de tradițiile academice și universitare naționale pentru știința având ca obiect de studiu generic cultura informală” (notă, p. 67).

La o primă vedere, „interpretarea etnologică” e un concept generic, dificil de delimitat și de sondat argumentativ. Profesoara bucureșteană reușește însă în mod convingător să creioneze contextul, traseele posibile și frecvente și capcanele procesului de interpretare specific etnologiei. O premisă necesară a acestui drum analitic pornit de autoare este respingerea diviziunii etnografie – etnologie – antropologie, diviziune populară în mediile etnologiei autohtone prin tezele antropologiei structurale enunțate de Claude Lévi-Strauss, conform căreia cele trei domenii de cunoaștere sunt trei etape ale aceleiași cercetări. Din contră, spune autoarea de față, o separare între etnografie – ca descriere brută a realității sociale și etnologie – ca demers interpretativ, este ilogică, având în vedere că „realizarea unei descrieri etnografice nu poate fi făcută în absența interpretării” (p. 39). Prin urmare, ancheta face parte integrantă din cercetarea etnologică, iar cunoașterea etnologică este implicată în fazele cele mai timpurii ale „terenului”. Metodele principale ale cercetării etnologice sunt: analiza de text, studiul de caz și construcția de modele, explicate fiecare pe scurt în textul *Interpretarea etnologică prin construcția de modele*.

Conceptul de „cultură informală” revine sistematic în volum, marcându-se în mod clar preferința autoarei pentru a caracteriza obiectul de studiu al disciplinei

drept cultură „informală” sau „vernaculară”, „implicită”, „neoficială”, „negramaticalizată”² (p. 19), și nu „tradițională” sau „populară” sau „țăărănească” sau „rurală” cum este cazul altor opțiuni terminologice trecute sau prezente ale colegilor de disciplină. De asemenea, autoarea insistă asupra naturii calitative a cercetării etnologice într-un text de sinteză ce tratează principalele probleme metodologice ale domeniului, concluzionând asupra necesității delimitării unui specific al etnologiei în cercul mai extins al cercetărilor calitative în științele socio-umane: „una dintre caracteristicile cercetării calitative de tip etnologic este utilizarea datelor din toate sursele accesibile: oficiale și neoficiale, ale reprezentanților minorităților sau marginalilor” (p. 24), fie acestea documente de arhivă, cărți, manuscrise, statistici, desene sau fotografii, înregistrări video sau audio. Interpretarea etnologică se conturează astfel drept o veritabilă „operă deschisă”, îmbogățită de diversitatea surselor de informare și procurare de date necesare. Un accent important este pus de cercetătoarea bucureșteană pe îmbinarea atentă a surselor prezentului etnografic cu cele ale istoriei socio-culturale și de arhivă:

„Desigur, etnologul este interesat și de prezent și de trecut, dar împreună, pentru că ele se luminează reciproc, după cum demonstrează ampla discuție despre istorie și etnologie din bibliografia de specialitate” (p. 50).

Într-un alt capitol, este măsurat cu luciditatea critică a prezentului, modelul lingvistic în științele etnologice sau antropologice, unul atât de important în crearea și profesionalizarea sistemelor teoretice și metodologice ale disciplinei. Ioana Frunteală constată că, dintre toate domeniile etnologiei, folclorul literar este cel care se pretează și s-a pretat cel mai mult pe experiențele de aplicare ale modelului lingvistic (p. 55). Deși, la rândul ei, autoarea face parte din categoriei etnologilor-filologi, nu uită să precizeze că, în procesul de interpretare a unui conținut etnologic, acesta fiind prin excelență dependent de context, pe lângă abordarea formală, este obligatorie „o întoarcere la procesele concrete ce explică dinamica faptelor specifice acestei culturi și mutațiile suferite de normele și formele ei” (p. 55).

Un text este dedicat *studiului de caz* „ca metodă de cercetare și interpretare etnologică”, în care cercetătoarea face apel la experiența acumulată de antropologia socială în cadrul Școlii de la Manchester, de grupul de antropologi creat în jurul lui Max Gluckman, și remarcă bune exemple de folosire a acestui model metodologic cercetarea lui Nicolae Panea (în *Zeii de asfalt*, din 2001) sau Ștefan Dorondel (într-un studiu publicat în 2002, despre raportul dinamic dintre apartenență confesională și identități locale în Lăpușul românesc).

Capitolul despre „monografia în interpretarea etnologică” este edificator asupra capacității autoarei de a aborda problemele majore ale domeniului; aceasta subliniază că „demersul monografic este un catalizator indispensabil pentru interpretarea culturilor vii” (p. 88), iar monografia „nu constituie doar un catalog de date despre comunitatea/comunitățile dintr-un sat/un oraș/ o zonă/o regiune sau

un instrument de lucru necesar unei (noi) descinderi pe teren, ci reprezintă în primul rând o interpretare a culturii informale circumscrise spațial și cercetate calitativ” (p. 92). Ioana-Ruxandra Frunteletă pornește de la proto-monografiile antice, pentru a se îndrepta apoi spre momentele-cheie ale profesionalizării acestui model de cercetare în științele socio-umane, în cadrul cărora va juca un rol exponențial: „monografiile au fost și rămân «scriitura» etnologică/ antropologică prin excelență, consacrată ca atare începând de la Malinowski, părintele funcționalismului” (p. 77-78). Modelul monografic și discuția asupra monografiei „ideale” îi permite să revină la relevanța interpretării în etnologie: „Observăm că această «monografie ideală» nu implică doar un demers descriptiv, de înscriere de informații, ci și o viziune de ansamblu asupra subiectului, imposibile în absența unei interpretări orientate spre o anumită finalitate” (p. 80). Ceea ce primează este, astfel, valoarea interpretativă a monografiei, și nu cantonarea, limitarea la simpla culegere de informații. Face apoi importanta distincție între funcționarea monografiei în faza ei romantică, inițială (monografia sătească din zorii folcloristicii ne-profesioniste) la monografia în filologie (*Graiul din Țara Hațegului* a lui Densusianu), monografia în etnografie (volumul lui T. Frâncu și Gh. Candrea despre moșii din Apuseni) și ajunge la monografiile sociologice și marile reușite ale școlii gustiene în această direcție. În fine, monografia etnologică reprezintă proiectul de cunoaștere care „ar trebui să pornească de la identificarea unui «fapt social total» din comunitatea studiată”, ce reclamă o muncă asiduă, asemănătoare râvnei aproape fără finalitate a căutătorului de aur (p. 88), și care a fost însă, de pildă, realizată de Ion I. Ioniță în monografia despre ceremonia agrară a cununii din Țara Oltului.

Nu putea lipsi în acest context un studiu despre istoria, structura și rolul arhivelor etnologice, principala instituție-suport care legitimează cercetarea etnologică. Cercetătoarea ne oferă o prezentare didactică aproape al acestui depozit de informație specializată, conturat atât în mediul autohton, cât și pe plan internațional. Revine acum asupra problemei „textualizării” sau „producerii documentului etnologic” și subliniază importanța conștientizării distanței de la fragmentul de concret ce a stat la baza documentului respectiv și formula inevitabil artificială și aproximativă a textului rezultat (p. 96). Un text special este dedicat în acest volum tocmai diverselor ipostaze ale textualizării, văzută de autoare ca „grad zero” al prelucrării datelor de teren și care precede arhivarea (p. 117). Parcurgând variate experiențe și modele ale textualizării consacrate de tradiția intelectuală a domeniului, Ioana Frunteletă afirmă explicit necesitatea sondării motivațiilor care stau la baza decupajului pe care etnologul îl aplică realității. În secolul nostru, sugerează cercetătoarea, „pare să se încurajeze textualizarea pentru patrimonializare, adică instrumentalizarea discursului antropologic în construcția unor proiecte de valorificare a diferențelor cu ajutorul comunităților purtătoare de patrimoniu” (p. 123).

Problema *textualizării* în etnologie și a textului etnologic a fost pentru prima dată introdusă la noi de profesorul Mihai

Pop într-un text prezentat inițial în cadrul primului congres internațional de etnologie europeană, de la Paris, din 1973 și apoi publicat într-un volum colectiv apărut la Universitatea de Vest din Timișoara, în 1977. Acolo, Mihai Pop face distincția dintre textul folcloric, ca text „efectiv”, rezultat al comunicării orale în mediul folcloric, textul propriu-zis de literatură populară, și textul pe care l-am putea numi „etnologic”, și anume un text care descrie un obicei, un procedeu tehnic, costume sau obiecte, considerate astfel nu în materialitatea lor, ci în funcționalitatea lor³. Sugestia lui Mihai Pop este dusă mai departe de Nicolae Constatinescu în volumul său despre lectura textului folcloric. Constatinescu, pornind de la disocierea operată de mentorul și antecesorul său la catedra bucureșteană de profil, concluzionează că, în afara textului de literatură populară, a cărui expresie este deja una verbală, toate celelalte fapte ale culturii tradiționale sunt textualizabile; în acest caz, este necesară intervenția etnologului pentru a verbaliza realitatea și a da o natură palpabilă, fixă „textului non-verbal (un obicei, o practică rituală, de exemplu)”. Rezultatul acestui proces este un „text-construit, făcut de noi, urmare a observației directe, anchetei de teren, reconstituirii etc.”⁴.

Fațetele și funcțiile variabile ale procesului de *patrimonializare*, un subiect frecvent abordat de Ioana-Ruxandra Frunteletă în texte științifice mai recente, care redau experiențele sale de teren, sunt tratate în studiul despre memorie prezent în această carte: *Încăperile memoriei: o circumscriere etnologică*. Atunci când se realizează în zona cercetării științifice și este operată de cercetători, patrimonializarea presupune identificarea, fixarea, validarea unor trăsături identitare, a profilului unor comunități creatoare de patrimoniu: „intelectualii au un rol foarte important în consolidarea unei «memorii culturale» ce permite nu numai conștientizarea patrimoniului imaterial al unei comunități, ci și «trăirea» acestuia ca un fel de negiciere continuă între «amintirea» tradiției și «monumentalizarea» acesteia” (p. 128-129). În eseuri diferite de cele incluse aici, autoarea numește și abordează și fenomenul „auto-patrimonializării”⁵ – înțeles ca proces în care membrii de seamă ai unei comunități își creează și își asumă „tradiția pentru exterior”, „formată din embleme culturale care și-au întărit semnificația prin aprecierea lor superlativă dincolo de hotarul satului”⁶.

Probă convingătoare a faptului că reflecția teoretică nu devine un scop în sine pentru cercetătoare și că interacțiunea cu terenul îi este o preocupare extrem de apropiată este capitolul despre memorie în etnologie. Din nou, avem de-a face cu o remarcabilă exegeză ce vizează exhaustivitatea asupra implicațiilor memoriei în demersul etnologic; surprinzător aici este că la pletora tipurilor de memorie situate în fundamentul disciplinei se adaugă perspectiva mai puțin analizată și intens subiectivă a „terenului”, și anume *memoria etnologului*. Pasionată de transformarea „mostrelor” de cultură informală în scriitură etnologică, autoarea este conștientă însă și de informațiile „care nu încap” în textul științific, legate de experiența totală pe care o reprezintă terenul⁷ și care rămân oarecum suspendate în memoria personală a cercetătorului, sărăcind în definitiv

scriitura academică de această dimensiune circumstanțială. Un text despre emoții în cercetarea etnologică circumscrie tema emicului în antropologie (p. 134), într-o antropologie practică, cum e cazul etnologiei românești, „acasă” și inevitabil și asumat „emoțională” (p. 139). Autoarea abordează și în chestiunea mai puțin discutată la noi a eticii cercetării etnologice, atrăgând atenția asupra unui fapt valabil, dar puțin observat direct: „terenul etnologiei este poate, în primul rând, un teren despre etnolog/antropolog și abia în planul doi unul despre cultura studiată” (p. 168).

Ultimele două texte din volum sunt destinate unor cercetări de etnologie filologică propriu-zisă, sau pot fi calificate drept mostre de interpretare etnologică. Unul este dedicat analizei Zorilor ca reprezentări mitice prezente în mai multe zone ale imaginarului tradițional românesc. Ultimul capitol reprezintă o revizitare contemporană, recentă și echilibrat critică a interpretărilor baladei Miorița, prilej pentru profesoara

bucureșteană de a dovedi beneficiile critice ale conceptul de textualizare. În acest sens, recuză opiniile cărturarilor neofolcloriști care-l acuzau pe Alecsandri drept inventator și falsificator al baladei în forma ei clasicizată. Din contră, privită prin prisma mecanismului textualizării etnologice, Alecsandri nu a făcut decât să genereze „prima textualizare cunoscută a cântecului, făcută după regulile vremii lui” (p. 186).

Este sigur că reflecțiile teoretice și aplicarea concretă și avizată a metodologiei științelor etnologice vor genera în continuare ocazii pentru Ioana-Ruxandra Frunteletă de a ne oferi noi repere în tradiția intelectuală a domeniului. Dublarea teoriei cu practica, a cercetării fundamentale cu eludarea tezelor și programelor disciplinei în mediul didactic de specialitate o așază pe cercetătoare în poziția de grație a căutătorului de aur menit să aibă parte de victorii binemeritate și să se convingă de eficiența instrumentelor sale de sondare.

Note:

1. Ioana-Ruxandra Frunteletă, *Narațiunile personale în etnologia războiului* (București: Editura Ager, 2004), 13 : „Simplificând, am putea spune că *documentul etnologic este un înscris prin care unui fapt din realitate i se atribuie valoare etnologică*” (s.a.).
2. După o sugestie a lui Mihai Pop din Mihai Pop, „Problèmes généraux de l’ethnologie européenne”, în *Folclor românesc*, vol. I. *Texte și interpretări*, eds. Nicolae Constantinescu și Alexandru Dobre (București: Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, 1998), 267. Mihai Pop propune aici adjectivul „negramaticalizată” ca alternativă la „orală”, întrucât o categorie foarte largă a culturii europene a stat, pentru o lungă perioadă de timp, în mediul oralității.
3. Pop, *Problèmes*, 268.
4. Nicolae Constantinescu, *Lectura textului folcloric* (București: Editura Minerva, 1986), 62.
5. Ioana-Ruxandra Frunteletă, „Purtători și promotori ai tradiției locale”, în *Starchiojd*, vol. II. *Sărbători, obiceiuri, repertoriu folcloric, tradiții locale reprezentative*, eds. Ioana-Ruxandra Frunteletă și Cristian Mușă (Ploiești: Mythos, 2015), 17.
6. Ioana-Ruxandra Frunteletă, „Întoarcere în inima Vrancei”, în *Nereju – Patrimoniu viu*, ed. Ioana-Ruxandra Frunteletă (Focșani: Editura Terra, 2014), 7.
7. Ioana-Ruxandra Frunteletă, „Etnologia: a fotografia timpul. Schițe dintr-un pseudojurnal de teren etnologic”, *Anuarul societății prahovene de antropologie generală*, nr. 3 (2017): 37-39.

Bibliography:

- Constantinescu, Nicolae. *Lectura textului folcloric* [Reading Texts of Folklor]. Bucharest: Minerva, 1986.
- Frunteletă, Ioana-Ruxandra. *Despre interpretarea etnologică* [About the Ethnological Interpretation]. Bucharest: Editura Etnologica, 2020.
- Frunteletă, Ioana-Ruxandra. “Etnologia: a fotografia timpul. Schițe dintr-un pseudojurnal de teren etnologic” [Ethnology: To Photograph Time. Sketches from a Pseudo Ethnological Field Diary]. *Anuarul societății prahovene de antropologie generală*, nr. 3 (2017): 37-39.
- Frunteletă, Ioana-Ruxandra. “Întoarcere în inima Vrancei” [Return to the Heart of Vrancea]. In *Nereju – Patrimoniu viu*, edited by Ioana-Ruxandra Frunteletă. Focșani: Terra, 2014.
- Frunteletă, Ioana-Ruxandra. “Purtători și promotori ai tradiției locale” [Bearers and Promoters of Local Tradition]. In *Starchiojd*, vol. II. *Sărbători, obiceiuri, repertoriu folcloric, tradiții locale reprezentative*, edited by Ioana-Ruxandra Frunteletă and Cristian Mușă. Ploiești: Mythos, 2015.
- Frunteletă, Ioana-Ruxandra. *Narațiunile personale în etnologia războiului*. Bucharest: Editura Ager, 2004.
- Pop, Mihai. “Problèmes généraux de l’ethnologie européenne.” In *Folclor românesc*, vol. I. *Texte și interpretări*, edited by Nicolae Constantinescu and Alexandru Dobre. Bucharest: Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, 1998.

